

Jaana Erkkilä

KÄSI KATSOO BRUEGELIÄ JA NUORISO NAURAA

Kiintymykseni Pieter Bruegel vanhemman (n. 1527 – 1569) teoksiin on kestänyt kauan ja käynyt läpi monenlaisia vaiheita. Bruegel on vastannut kuvillaan minun kysymyksiini elämästä hyvin erilaisissa tilanteissa. Hän on vastannut idyllin ja kauneuden kaipuuseen maisemakuvillaan ja kylänäkymillään. Hän on lujittanut uskoa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimukseen piirustuksillaan ja niiden pohjalta tehdyillä kaiveruksilla. Hän on tarjonnut välähdyksiä myöhäiskeskiajan karnevaalikulttuuriin ja miesten muhkeisiin kalukukkaroihin.

Mutta uuden näkökulman Bruegeliin minulle antoivat peruskoulun 8. luokan pojat tehdessään omia tulkintojaan taiteilijan piirustuksesta, joka kuvaa koululuokkaa. Ja vasta oppilaiden yllättävien tulkintojen kautta ryhdyin itsekkin tutkimaan Bruegeliä, ei uusin silmin, vaan käsin.

Pierre Menard on tehnyt Cervantesin Don Quijotesta oman uuden tulkintansa: kopioinut tekstin sanatarkasti ja väittää, että hänen uusi versionsa on jopa parempi kuin Cervantesin alkuperäinen. Lähdin Menardin viitoittamalle tielle tutkimaan

Bruegelin kuvien sisältöä piirtämällä tarkasti yksityiskohtaa, jonka pojat olivat tulkinneet täysin toisin kuin minä tai taidehistorioitsijat, jotka kuvasta ovat kirjoittaneet.

Bruegelin piirustus¹ sekä siitä tehty kuparikaiverrus kuvaavat koululuokkaa, jossa keskushahmona on opettaja, joka näyttää piiskaavan paljaspyllyistä oppilasta. Luokassa vallitsee kaoottinen tunnelma, jotkut irvistelevät, pyllistelevät, pällistelevät ja jotkut jopa opiskelevat. Kuvassa on myös aasi, joka yrittää lukea paperiarkkia ja osallistua opiskeluun. Bruegelin piirustukseen liittyy sananlasku: Jos lähetät aasin Pariisiin, ei hän palaa sieltä hevosena takaisin.

Kun olin käyttänyt kuvaa oppitunneilla lähtökohtana kuvatulkinnolle, olin virittänyt keskustelua kiinnittämällä huomiota oppilaiden keskinäiseen vuorovaikutukseen, opettajan vuorovaikutukseen oppilaiden kanssa ja miten kuvan maailma liittyisi oman aikamme koulumaailmaan. Esitin myös kysymyksen, voiko koulu vaikuttaa ihmiseen ja millä tavoin, jos ajattelemme aasin osuutta kuvassa. Aasi on evankeliumin alentamisen ja nöyryyttämisen symboli, kuten myös materiaalis-ruumiillisen alapuolen varhaisimpia ja elävimpiä symboleita. Toisin sanoen lähestymistapani oli hyvin asiallinen ja kasvatuskritiikkiin tähtäävä. Monien oppilaiden kuvatulkinnat olivat myös asiallisia ja säyseitä, mitään uutta antamattomia. Mutta kaksi poikaa lähestyi kuvaa varsin rabelaismaisessa hengessä tuoden materiaalis-ruumiillisen alapuolen koulumaailman keskiöön.

Juha ja Christo valitsivat kuvatulkintansa lähtökohdaksi opettajan ja paljaspyllyisen oppilaan, jonka pää oli kätkeytynyt opettajan kaavun helmojen

¹ Bruegel, Pieter, *Aasi koulussa* 1556, piirustus musteella.

alle. Poikien kuvissa oppilasta ei kuitenkaan piiskata, vaan toisessa tulkinnassa hänen peräaukkoonsa tungetaan paksua ja pitkää keppiä ja toisessa opettaja osoittaa sormella oppilaan pystyssä olevaa takapuolta. Sekä oppilas että opettaja ovat alleviivatusti miehiä, koska kaikilla on Juhan kuvassa näyttävä parta ja Christon työssä henkilöt ovat selvästi miehiä/poikia. Ensimmäinen ajatukseni oli, että noinko rajun väkivaltaisena pojat kokevat opettajan ja oppilaan välisen suhteen. Näkevätkö he opettajan raiskaamassa oppilasta?

Siispä kuparilaatta esiin ja piirrin käteen ja Bruegelia tutkimaan. Siinä kuvaa piirtäessäni selvisi ainakin se, ettei Bruegelin opettaja ollut suinkaan raivoissaan oppilaalle. Hänellä karehtii hymy suupielissä, eikä käsi ole kohonnut lyömään.

Käsien asennossa ei ole mitään jännittyntä, eikä opettajan jalkojen välissä oleva oppilas pyristele vastaan. Jos kuvaa vertaa Goyan etsaukseen², jossa äiti läiskii tohvelilla lasta, ei ole epäilystäkään, kummassa kuvassa pienokainen saa piiskaa. Jos Bruegelin kuvaa tutkii siten, että opettajalta riisuu kaavun, on ajatus lyömisestä kaukana. Oppilas yksinkertaisesti on hautautunut opettajan jalkoväliin

² Francisco de Goya, Sarjasta *Caprichos* 1797-1798, teos *Si quebro el Canlaro*.

ja opettajan hymystä päätellen ainakin hänen on hyvä olla. Onko kyseessä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö?

Poikia heidän bruegel-tulkintansa naurattivat kovasti. Aivan kuten piereskely herättää välitöntä hilpeyttä tietyn ikäisissä kansalaisissa. Ja kun Bruegeliä tutkii myöhäiskeskiajan materiaalis-ruumiillisen alapuolen kuvauksen kannalta, löytyy runsaasti ulosteita, erilaisia aukkoja, peräreikiä, aukeamaisillaan olevia kalukukkaroita. Pyllykulttuuri saa kukoistavan kuvauksen Rabelaisin romaanissa Gargantua³, jossa pyllynpyyhkimistä kuvataan seuraavasti:

”Kaiken tämän lopuksi minun täytyy ilmoittaa ja vakuuttaa seuraavaa: ehdottomasti maailman paras pyllynpyyhkimisväline on untuvainen hanhenpoika, kunhan kääntää siltä kaulan jalkojen väliin. Peräaukkonne nauttii suunnattomasti, ensinnäkin siksi että hanhenpojan untuva on ihmeen pehmeää ja toiseksi koska hanhenpoika on ihanan lämmin, ja tämä lämpö kohoaa peräaukon ja suoliston kautta suoraan sydämen ja aivojen tienoille. Jos luulette, että sankarit ja puolijumalat Elysiönin kentillä saavat kiittää autuuttaan affodilista, ambrosiasta ja nektarista, kuten vanhat eukot väittävät, niin erehdytte karkeasti. Minusta autuuden saa aikaan se, että he pyyhkivät takapuolensa hanhenpoikasiin, ja samaa mieltä on mestari Johannes Duns Scotus.”

Sielun autuus on siis upotettu syvälle ruumiiseen, sen alimpaan alapuoleen ja reitti ylöspäin esitetään tarkasti: peräaukosta peräsuolta pitkin sydämeen ja aivoihin.

Joten seuraavaksi kysyn itseltäni, voiko poikien kuvatulkintaa ajatella fantasiana anaaliseksiä? Ajatukseen voi liittyä uteliaisuutta tai pelkoa. Se voi olla tietoista tai tiedostamatonta oman seksuaalisen identiteetin etsimistä. Palautan mieleeni

³ Rabelais, Francois (1532 / 1947) Suuren Gargantuan hirmuinen elämä, s.75.

tilanteen, jossa töitä tarkasteltiin luokan kanssa yhdessä. Pojat halusivat ehdottomasti teokset luokan seinälle ja kaikilla tuntui olevan hillittömän hauskaa, kun opettajana puhuin tehokkaasta vastavärien käytöstä ja dynaamisesta sommittelusta. Mielestäni töiden tarkastelu oli tärkeää monella tavalla.

Ensinnäkin työt ovat visuaalisesti vahvoja. Sisällöllisesti ne nostivat esiin opettajan ja oppilaan väliset valtasuhteet, joita näissä kuvissa käsitellään seksuaalisessa viitekehyksessä. Mutta tärkeintä ehkä kuitenkin oli poikien ja heidän myötäan luokan nauru kuvien sisällölle. Siirryimme ikään kuin Mihail Bahtinin⁴ kuvaamalle keskiajan ja renessanssin karnevaalitorille, jossa lakkautettiin tilapäisesti kaikki ihmisten väliset erottelut ja raja-aidat sekä kumottiin tavallisen, ei-karnevalistisen elämän normit ja kiellot. Oli siis lupa leikitellä ajatuksella, että opettaja panee oppilasta takapuoleen keskellä luokkahuonetta.

Vakavuus on aina liittynyt virallisuuteen, autoritaarisuuteen, väkivaltaan, kieltoihin ja rajoituksiin. Nauru taas edellyttää pelon voittamista. Väkiältä ja auktoriteetti ei puhu milloinkaan naurun kieltä. Bahtin tähdentää, että naurun koko merkitys ei ole ulkoinen esimerkiksi sensuurin vastustaminen, vaan naurun keskeinen merkitys on sen sisäisessä muodossa. Nauru vapauttaa ennen kaikkea vahvasta sisäisestä sensuurista, jota ihmisessä on tuhansia vuosia kasvattanut pyhän, auktoriteetin kieltojen ja vallan pelko.

Kun murrosikäiset pojat nauravat ajatukselle, että opettaja työntää keppiä pojan peräaukkoon, on opettajalta riisuttu kaikki valta. Toisaalta pojat ovat antaneet itselleen luvan näyttää julkisesti ajatusmaailmaansa. Olen yrittänyt palauttaa

⁴ Bahtin, Mihail 1965 /2002 Francois Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru.

mieleeni tilannetta, jossa tytöt käsittelevät seksiä koulutunneilla tekemissään kuvissaan. En muista selkeästi ainuttakaan tilannetta. En muista, että tytöt olisivat tehneet parodioita raiskauksesta tai naisten välisestä seksistä. En myöskään ole aivan varma, miten itse olisin reagoanut, jos joku oppilas olisi tehnyt kuvatulkinnan, jossa naisopettaja työntää keppiä pojan peräaukkoon tai työntää jotakin tytön emättimeen tai peräaukkoon. Miltä näyttäisi kuva, jossa oppilas on hautautunut naisopettajan hameen alle?

Oppilaiden Bruegel-tulkinnat vaativat minua tutkimaan ihailemaani taiteilijaa uudella tavalla. Uusia näkökulmia ei löytynyt taidehistoriallisista tutkimuksista, eikä kansatieteellisestä tutkimuksestakaan, joka käsittelee maalausta Lastenleikkejä⁵. (Sivumennen sanottuna eräät oppilaat poimivat Lastenleikeistä ensisilmäyksellä kohtauksen, jonka tulkitsivat siten, että joukko poikia on kiinni toistensa takapuolella ja yksi imee yhden munaa. Tuon maalauksen tulkinnat ovat minulta vielä tekemättä.) Uudet ajatukset syntyivät ensin piirtämällä ja sitten tutustumalla Bruegelin aikaan Francois Rabelaisin romaanien Pantagruel, Dipsodien kuningas sekä Suuren Gargantuan hirmuinen elämä avulla. Mihail Bahtinin kirja Francois Rabelais, keskiajan ja renessanssin nauru selitti Bruegelin teoksia enemmän kuin mitkään lukemani Bruegel- tutkimukset. Bahtinin ajatusten kautta Bruegel asettui tavallisen elämän kuvaajaksi. Hän on säilyttänyt ajatuksissani ne arvot, joita olin häneen liittännyt aiemminkin, mutta hänestä tuli myös jotakin paljon enemmän. Hän näytti erilaisuudeksi kuvittelemamme tavallisuuden myönteisessä mielessä.

Neil Postman⁶ on väittänyt kirjassaan Lyhenevä lapsuus, että oma aikamme on lähestynyt keskiaikaa suhteessa lapsuuteen. Postman tarkoittaa väitteensä kritiikiksi sekä keskiajan että oman aikamme lapsuuden käsitettä kohtaan, mutta keskiajan naurukulttuurin ja materiaalis-ruumiillisen alapuolen ulottuvuuden valossa ajassamme on toivoa. Aivan kuten renessanssirealismissa menee ristikkäin kaksi erityyppistä maailman kuvallisen käsittämisen tapaa, joista toinen nousee kansan naurukulttuurista ja toinen on porvarillisen pysähtyneen ja jakautuneen olemassaolon ilmentymä, on oman aikamme kuvamaailma jakautunut karkeasti korkeaan ja matalaan, tai sovinnaiseen taidekäsitykseen ja nykytaiteen epäsovinnaisiin ilmentymiin. Ja kaikki mikä nuorilla liittyy niin sanottuun matalaan, vyötärön alapuoliseen kuvakulttuuriin, koetaan aikuisten, erityisesti kasvattajien piirissä joko huonoksi pilaksi, oireeksi mahdollisesta syrjäytymisestä, viestiksi ”sellaisesta” nuoresta. Ehkä olisi aika kierrättää nuoria

⁵ Hills, Jeannette 1957 Das Kinderspielbild.

⁶ Postman, Neil 1982 Lyhenevä Lapsuus.

kiehtovia kuvia keskiajan kautta, tutkia kaikkia aukkoja ja reikiä, joita tuon ajan kuvat ovat tulvillaan. Ehkä olisi syytä tehdä matkoja manalan sisäänkäynneille, tutustua Sibyllan peräreikään ja Pyhän Patrikin reikään. Keskiaikaiset legendat kiirastulesta, helvetistä ja niille annetuista säädyttömistä merkityksistä voisivat puhutella aikamme murrosikäisiä koululaisia huomattavasti kuuluvammin ja syvällisemmin kuin modernismin sievät ja pysähtyneet värisommitelmat kaikesta muusta kunniallisesta taiteesta puhumattakaan.

Jos uskomme siihen, että taide on vastarintaa kaikkea taantumusta ja typeryyttä kohtaan, miksi emme rohkaisisi nuoria entistä aktiivisemmin taidekasvatuksen kautta nousemaan kapinaan valmiiksi kirjoitettuja vastauksia kohtaan?

Lähteet

Bahtin, Mihail, *Francois Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru*. Helsinki:Like 2002

Gibson, Walter S., *Bruegel*. Lontoo:Thames & Hudson 1977

Hills, Jeannette, *Das Kinderspielbild von Pieter Bruegel d.Ä. – Eine volkskundliche Untersuchung*. Wien:Österreichische Museum fur Volkskunde 1998.

Postman, Neil, *Lyhenevä lapsuus*. Helsinki:WSOY 1982.

Rabelais, Francois, *Pantagruel, Dipsodien kuningas*. Kuopio:Kustannuskiila 1989.

Rabelais, Francois, *Suuren Gargantuan hirmuinen elämä*, Jyväskylä:Gummerus 1947.